

PLATON'DA MİTOLOJİK DÜŞÜNCE VE "ER" MİTOSU

Ahmet Erhan Şekerci*

Giriş

Felsefi düşüncenin oluşumunda, ortaya çıktığı toplumun ve kültür havzasının, tarih boyunca zihninde taşıdığı, doğruluğu ya da yanlışlığı hususunda herhangi bir sorgulama yapmaksızın kendiliğinden kabul ettiği mitsel gerçeklerin rolü bulunmaktadır. Felsefi düşüncesini ortaya koyan bir filozofun, içinde bulunduğu toplumdaki ve beslendiği kültürden kaynaklanan dinî ve mitolojik bilgi birikiminden etkilenmemesi ve bunu sistemine yansıtması teorik açıdan mümkün gözükmemektedir. Batı felsefe tarihinin tartışmasız en önemli filozoflarından olan Platon'un (M.Ö. 427-347), düşünce sisteminde mitosların hususî önemi vardır. Platon'un "Sokratik diyaloglar" olarak nitelendirilen çoğu eserinde geçmişin bilgi birikiminden kaynaklanan ve önemli kabulleri içinde barındıran mitolojik düşünceler yer almakta ve bunlar filozof tarafından belli ölçülerde kabul görmektedir. Platon'un eserlerinde çok sayıdaki mitolojik unsur arasında bizim bu makalede ele almak istediğimiz husus, *Devlet* diyalogunun sonunda karşılaştığımız "Er mitos" ve bu mitos bağlamında filozofun mitoloji hakkındaki görüşlerine ve sahip olduğu eskatolojik anlayışa bakmak olacaktır.

Kavramsal Bakış:

Türkçe'de mit, mitos, İngilizce'de myth, mythos, Fransızca'da mythe, Grekçe'de μῦθος kelimeleriyle ifade edilen bu kavram, geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücünün etkisiyle biçim değiştiren, Tanrı, Tanrıça, evrenin doğuşu v.b. konularda hayalî, alegorik bir anlatımı olan halk hikaye ve efsaneleri anlamlarında kullanılmaktadır.¹ Aslında kelime olarak mit veya mitosun herkesçe kabul edilmiş, belirli bir tanımı yoktur. Ancak Platon'la başlayan süreçte, kavramsal olarak günümüzdeki anlamına kavuşmuş olduğu yaygın kanaat durumundadır. Aslında temelinde Grek toplumunun kabulleri olan ve yüzyıllar boyunca değişerek şekillenen efsanevi olay ve hikâyelerin anlatımında kullanılan mitos kelimesi, logos terimiyle de ifade edilen söz, söylem, öğüt ve hikaye anlamlarında kullanılmaktaydı. Platon öncesinde söz, söylem anlamlarında kullanılan mitos ve logos kavramlarının hangisinin gerçek hangisinin ef-

* Dr. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Öğretim Görevlisi.

¹ Bkz, Hasan Eren, Nevzat Gözaydın, İsmail Parlatır, Talat Tekin, Hamza Zülfikar, *Türkçe Sözlük*, c.II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s.1031.

sanevi söylemleri ifade ettiği aslında pek açık değildi.² Özellikle mitolojik unsurların Sokrates (M.Ö. 469-399) öncesi döneme ait olduğu ve Yunan felsefesinde kendisine referansta bulunulan çoğu mitolojik olay ve unsurların bir şekilde Homer'in *İlyada* ve *Odise*'sine kadar uzandığı görülmektedir. Mitos kelimesini ilk defa günümüzdeki anlamına benzer şekilde kullanıp, anlamsal olarak antik Grek'le ilişkilendiren ilk kişi Platon olmuştur. O mitolojik haberlerin tutarsızlığına işaret etmiş ve mit kavramını halk arasında yaygın olan geleneksel hikaye formu olarak tanımlamıştır.³ Platon için Grek toplumunun kendisini ifade etmesinde iki önemli araç vardır. Bunlardan biri şiir, diğeri ise mitolojik hikayeler ve efsaneler olarak belirlenmiş sözlü anlatım geleneğidir.

Platon'da mitos, bir neslin veya toplumun hafızasında tuttuğu efsanevi hikayeleri, bir bütünlük içerisinde barındırdığı mesajla beraber kendinden sonra gelen nesillere ve toplumlara aktarmasıdır. Mitos için bir başlangıç tayin etmek mümkün olmadığı gibi, mitolojik unsurların sahip olduğu zayıf kronolojik yapının gereği olarak, anlatıcısı tarafından doğrulanması ya da şahit gösterilmesi mümkün değildir. Mitos bir grubun tüm üyelerince paylaşılan bir bilginin aktarımıdır. Bu bilgi daha çok Tanrılar, bu dünyanın başlangıcı ve insanlığın kaynağına dair anlatı ve nakilleri içermektedir. Hem fantastik hem de gerçek bir coğrafyayı resmeden mitoslarda gerçeklik biraz hayal ürünü, ama kendi içinde bir anlamı ve değeri olan tarihi bir bilgi birikimidir ve aktarıldığı grup veya toplumun kimliğinin oluşmasında önemli bir yeri vardır.⁴

Genel olarak mitosu sözlü gelenek olarak adlandırmak mümkündür. Eski Grek geleneğinin büyük şairleri olan Homer ve Hesiod'un miras bıraktığı şiir ve efsane formundaki sözlü kültür, Platon'un diyaloglarına da yansıyan mitosların oluşumdaki en önemli kaynak durumundadır. Tarihsel süreç iyi analiz edildiğinde görülecektir ki "Homerik şiirler" olarak adlandırılan *İlyada* ve *Odise*, aslında Grek ozanlarının sözlü ürünlerinin toplu sunumundan başka bir şey değildir.⁵

Mitos-Logos İlişkisi:

Mitosun ifade ettiği söz, söylemek ve konuşmak anlamlarını, Platon öncesinde "epos" ve "logos" kavramları da karşılamaktaydı. Bunlardan mitos ve

² Gerard Naddaf, "Translator's Introduction", *Plato The Myth Maker*, Luc Brisson, University of Chicago Press, Chicago-2000, s.VII.

³ Gerard Naddaf, "Translator's Introduction", *a.g.e.*, s.X.

⁴ Luc Brisson, "The Role of Myth in Plato and its Prolongations in Antiquity", *The European Legacy*, çev. Mihael Chase, vol. 12, no:2, 2007, s.141-142.

⁵ Gerard Naddaf, "Translator's Introduction", *a.g.e.*, s.XI.

logosun birbirlerinin yerine kullanılmaları söz konusuydu. Ancak Herakleitos'un (M.Ö. 540-480) logos kavramını felsefesinin merkezine yerleş-tirmesi ve Platon'un bu iki kelimeye birbirinin zıttı anlamlar yüklemesi sebebiyle kavramlar arasında anlamsal ayrışmalar meydana gelmeye başladı.

Kavramsal açıdan mitos, içeriğinde yer alan bilgilerin güvenilirliği ve doğrulanabilirliği tartışma konusu olan, toplumun geçmişe dair hafızasında tuttuğu ve gelecek nesillere aktardığı, öykü ve efsane formundaki sözlü geleneği ifade etmektedir. Herakleitos'la birlikte söz dışında; akıl, neden, bu alemin asıl yapıcı unsuru, ona hâkim olan düzen anlamlarında kullanılan logos ise, mitostan farklı olarak gerçeğin insan diliyle ifade edilmesidir. Öte yandan insanlara Tanrı'nın bir armağanı olarak algılanan "epos" ise, ozanın diliyle belli bir düzen ve ölçüye göre okunan ve muhataplarını etkileyen epik şiir ve destandır. Bu durumda mitos ve epos'un birbiriyle anlamsal yakınlık, mitos ve logosun ise karşıtlık ilişkisi içinde oldukları söylenebilir.⁶

Semantik açıdan ise, antik Grek'te iç içe geçmiş gibi görünen mitos ve logos kavramlarının Platon'la birlikte ayrıştığı, mitosla yanlışlanamayan ya da doğrulanamayan konuşma, logosla da yanlışlanabilen söylemin kastedildiği görülmektedir.⁷ Bir söylev veya söylem türü olan mitoslar aslında kolektif iletişimin kavramsal bir ifadesidir.⁸ Bununla birlikte genelde dinî, ideolojik içeriğe sahip bir anlatım tarzı olan mitoslarda, gerçeğe ulaşmada fantastik, inançsal ve ileri düzeyde bilgiyi de içerebilen basit ve hayali bir yol kullanılmaktadır.⁹ Ancak mitosun içerdiği bilginin toplumun tüm üyelerince paylaşıldığı, başka bir ifadeyle doğruluğu toplum tarafından garantilendiği de önemli bir husustur.¹⁰

Buraya kadar, Platon'un mitos ve logos kelimelerini birbirinin karşıtı kavramlar olarak kullandığından bahsetmiş olmakla birlikte, filozofun eserlerinde kimi zaman bunlar arasındaki sınırların muğlak bir hal aldığına işaret etmek gerekir. Mesela *Phaedrus*'taki "Theuth" ve "Thamus" hikayeleri¹¹ mitos olarak nitelendirilemezken, *Devlet*'te "ideal şehir",¹² *Gorgias*'ta, "Sokrates'in

⁶ Azra Erhat, "Önsöz", *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s.5-6; Luc Brisson, *a.g.e.*, s.9; Paul Fiedländer, *Plato*, çev. Hans Myerhoff, Princeton 1973, s.172.

⁷ Luc Brisson, *a.g.e.*, s.90.

⁸ Luc Brisson, *a.g.e.*, s.128.

⁹ Leonidas C. Bargeliotis&Penelope Triantou, "The Cognitive Role of Plato's Use of Mythos" *Dialogue and Universalism*, No.3-4, 2005, s.107.

¹⁰ Luc Brisson, *a.g.e.*, s.116. Benzer açıklamalar için bkz, Luc Brisson, *a.g.m.*, s.143.

¹¹ Plato, *Phaedrus*, 274 c7-275 b3, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis 1997.

¹² Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, 501e4.

ruhun akıbeti hususunda Kallikes'le olan söyleşi"¹³ hem mitos hem de logos olarak değerlendirilebilir.¹⁴ Yine de son tahlilde, Platonik mitoslar aslında analitik olmayan, sembolik bir anlatım tarzının ifadesidir.¹⁵ Öte yandan logos ise, diyalektik akıl yürütmelerin kendisiyle yapıldığı şey konumundadır. Başka bir ifadeyle, diyalektik logos edebî açıdan bakıldığında filozofun felsefi tartışma hususunda bize anlattığı bir mitostur.¹⁶

Platon'da Mitolojik Düşünce:

Platon'un düşünce sisteminde, çoğunlukla kaynağını Homer ve Hesiod'da bulduğumuz antik Grek mitoslarından pek çoğuyla karşılaşmak mümkündür.¹⁷ Ancak bu mitolojik unsurların çoğunluğu geleneksel Grek mitoslarının Platon tarafından dönüştürülmüş hallerinden başka bir şey değildir. Bu açıdan baktığımızda Platon, sadece bir mitos anlatıcısı değil, aynı zamanda bir mitos yapıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸

Sözlü kültür sayesinde bir nesilden diğerine aktarılarak devam eden mitos anlatıcılığı Grek toplumunda oldukça yaygın bir olgudur. Bu olgusalığın yansımalarını antik Grek'in şiirlerinde, tarih metinlerinde, dinî ve felsefi söylemlerinde bulmak mümkündür.¹⁹ Bu gerçekliğin Platon açısından yansımalarını "Platonik mitoslar" kavramıyla karşılamaktayız. "Platonik mitos"lar olarak isimlendirilenlerin başında kuşkusuz filozofun bilgi nazariyesini ve idea öğretisini ortaya koyduğu *Devlet* diyalogundaki ünlü "mağara" mitos gelmektedir.²⁰ Bunun dışında yine *Devlet*'te bu makalemizin konusunu teşkil eden ve düşünürün eskatolojik anlayışını ortaya koyduğu "Er" mitosunun da ayrı bir önemi vardır.²¹ Bu ikisinden başka, *Protagoras*'ta "Erdemin Kaynağı",²² *Gorgias*'ta, "Ruhların

¹³ Platon, *Gorgias, Diyaloglar I (içinde)*, Remzi Kitabevi, çev. Melih Cevdet Anday, IV.Baskı, İstanbul 1996, 523a-b.

¹⁴ Kathryn Morgan, *Myth&Philosophy from the Presocratics to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, s.156.

¹⁵ K.Morgan, *a.g.e.*, s.179

¹⁶ K.Morgan, *a.g.e.*, s.286.

¹⁷ Platon'un eserlerinde mitolojik unsurlara ne denli önem verdiğinin anlaşılması bakımından Luc Brisson'un yapmış olduğu Platon'un kullanmış olduğu mitolojik unsurlara dair geniş açıklama için bkz, Luc Brisson, "Appendix", *a.g.e.*, s.141-144.

¹⁸ Catalin Partenie, "Introduction", *Selected Myths*, Plato, Oxford 2004, s.XV.

¹⁹ Wang Keping, "Plato's Poetic Wisdom in the Myth of Er" *Front.Philos.* no:4(2), Verlag 2009, s.283.

²⁰ Platon, *Devlet*, 514a-517a.

²¹ Platon, *Devlet*, 614b-621d.

²² Platon, *Protagoras, Diyaloglar II (içinde)*, çev.Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, III.Basım, İstanbul 1996, 320c-323a.

Yargılanması”,²³ *Şölen*’de “Sevginin Doğuşu”,²⁴ ve “Çift (Erdişi) Cinsiyetlilik”,²⁵ *Phaidon*’da konu edinilen, “Diğer Dünya”,²⁶ *Phaedrus*’ta “Kanatlı Ruh”²⁷ ve *Statesman*’da “İki Kozmik Çağ”²⁸ mitosları ile *Timaios* ve *Critias*’ta konu edinilen “Atlantis”²⁹ ve “Antik Atina”³⁰ mitosları akla gelen en meşhurlarıdır.

Platon’unun naklettiği mitoslarla, diyalogları yapısal karakterleri bakımından birbirlerine benzerlik arz etmektedir. Her zaman bir hikâyecisi bulunan mitoslarla, benzer şekilde diyaloglarda da karşılıklı konuşmalar sırasında verilen örneklerde bazı kişilerin hikâyeci formunda karşımıza çıktığı olmaktadır. Ancak içerik olarak mitoslarla diyalogların birbirlerinden tamamen farklı olduğunu, çünkü mitosların, fantastik unsurlar barındıran hikâye formlarıyken, diyalogların yoğun felsefi söylemleri içerdiğini hatırlatmak gerekir.³¹

İçerisinde fantastik unsurlar barındırır da, toplumların mitosların bilgi birikiminden faydalandığı yadsınamaz bir gerçektir. Ancak burada sorulması gereken iki önemli soru vardır: (1) Mitosla kimler ilgilenir?³² (2) Mitosları kimler yapar? Birinci sorunun cevabı aslında herkeştir. Ancak bunları temelde Brisson’un yaptığı gibi profesyonel olanlar ve olmayanlar olarak ayırdığımızda sorunun cevabı daha netleşecek ve ayrıca ikinci sorunun cevabı da ortaya çıkacaktır. Burada profesyoneller olarak adlandırılan grup mitos yapıcı kabul edilen ve çoğunluğu şairler, ozanlar, eski Grek festivallerinin ünlü rapsodistleri, tiyatro aktörleri ve dansçılarından meydana gelmektedir. Bunların geçmişe dair toplum hafızasında yer etmiş ve kabul görmüş mitolojileri, önemli dini festivaller³³

²³ Platon, *Gorgias*, 523a-527a.

²⁴ Platon, *Symposion (Şölen)*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul 2000, 201d-212c.

²⁵ Platon, *Symposion (Şölen)*, 189c-193e.

²⁶ Platon, *Phaidon*, , çev. Suut K.Yetkin, Hamdi R.Atademir, Meb, İstanbul 1997, 107c-115a.

²⁷ Platon, *Phaedrus*, 246a-257a.

²⁸ Platon, *Statesman, Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis 1997, 268d-274e.

²⁹ Platon, *Timaios*, , çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal Yayınları, İstanbul 2001, 20d-25d.

³⁰ Platon, *Critias*, , *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis 1997, 108e-121c.

³¹ Bkz, C.Partenie, “Introduction”, *a.g.e.*, s.XVII.

³² Bu soru, mitlerin nasıl oluştuğuna dair Luc Brisson tarafından ortaya konulan üçlü sorgulamada sorulan ilk sorudur. Diğer önemli sorular ise şunlardır: Hangi fiiler bu eylemi ortaya koyar? Bir mitos nasıl anlatılır? Bkz, Luc Brisson, *a.g.e.*, s.49.

³³ Mitlerin oluşmasında dini ayinlerde icra edilen şiir gösterilerinin önemi büyüktür. Zira bu ayinler mitolojik unsurların hem canlılığını korumasında hem aktarılmasında hem de dönüşümünde önemli katkıları bulunmaktadır. Antik Grek’te daha çok Dionisos ayinlerinde bu tür şiir-

vesilesiyle coşkulu ve duygulu bir şekilde anlatmaları veya temsillerle canlandırılmaları nedeniyle bu geleneğin devam etmesinde önemli payları vardır.³⁴

Yazıyı kullanmayan ya da az kullanan toplumların anonim hafızası durumundaki mitsel düşünce, toplum bireylerinin bunu kullanmasıyla gerekli dönüşümünü sağlayabilmektedir. Kavramsal ifadesini Platon'la bulan mitos ya da mitsel düşünce hakkında filozofun şu görüşlere sahip olduğunu söylenebilir: (a) Mitoslarla aktarılan bilgi doğrulanamaz. Çünkü mitsel bilgiler geçmiş bir zaman ve mekanda gerçekleşmiştir. Mesela Hades'te³⁵ geçtiği söylenen bir mitosun doğrulanma imkanı nasıl mümkün olabilir?³⁶ (b) Mitos'un her bir evresi yavaş ama kesin bir şekilde meydana geldiğinden dolayı, pek çok farklı ve karmaşık unsuru bir araya getirir. (c) Mitos hâlihazırda içinde bulunduğu dünyanın gerçekleriyle yakından alakalıdır ve onun değer sistemini topluma aktarmaktadır. Mesela Grek mitolojisinde karşılaştığımız mitoslar genellikle, Tanrılar, şeytanlar, kahramanlar, Hades'in sakinleri ve eski insanlar hakkındaki anlatıları kapsamaktadır. Alegorik bir anlatıma sahip olan bu külliyyat, toplum tarafından kabul görmüş belli bir görüşü yansıtmaktadır. Bunun en tipik örneğini Ksenophanes'e (M.Ö. 570-478) dayandırılan şu düşüncede bulmak mümkündür: Ona göre, siyah insanlar Tanrılarını siyah, sarışın ve mavi gözlü olanlar da Tanrılarını kendileri gibi hayal ederlermiş.³⁷ (d) Mitos, belli bir hikayesi olan bir tür açıklamadır. Ancak o tümdengelmisel olarak ortaya konulabilecek bir delil türü de değildir. (e) Mitos sadece akla değil duygulara da hitap eder.³⁸

sel gösterilerin olduğunu bilmekteyiz. Bu tür dinî festivallerden üçü önemlidir. Bunlardan en eskisi Şubat'ın 11, 12, 13'de kutlanan "Anthesteriae" festivalidir. Diğerleri ise ocağın sonlarına doğru yapılan "Lenaea" ve "Dionysia" festivalidir. Bkz, Luc Brisson, *a.g.e.*, s.52, Jenny March, *Cassell's Dictionary of Classical Mythology*, Cassell&Co, London 2001, s.267

³⁴ Luc Brisson, *a.g.e.*, s.49.

³⁵ Hades ya da Aides. Ölülerin Tanrısı. Zeus, Poseidon, Hera, Hestia ve Demeter'in kardeşi, Kronos ile Reia'nın oğlu. Titanlar'a karşı kazanılan zaferden sonra Evren imparatorluğunu Zeus ve Poseidon'la birlikte paylaşan üç efendiden biridir: Zeus gökyüzünü, Poseidon denizi elde ederken, Hades'in payına ölümler diyarı ya da Tartaros düşmüştür. Bkz. Pierre Grimal *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Sosyal Yayınlar, çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul 1997, s.222.

³⁶ Filozofun eserlerinde Hades vurgusuna çokça rastlamak mümkündür. Bkz, Platon, *Apology*, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997, 41a-c; *Phaidon*, 68a, 80d-c, 108a; *Cratylus*, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis 1997, 100d.

³⁷ W.K.C. Guthrie, *A History of Greek Philosophy v.I The earlier Presocratics and the Pythagoreans*, Cambridge University Press, Cambridge 1992, 371.

³⁸ Bkz, Luc Brisson, *a.g.e.*, s.9-10.

Kirmen, aslında eskiden yün eğirmek için kullanılan ağaçtan yapılmış bir alettir. Bu aletin uzun bir çubuğu ve altında yarım küreye benzer bir şekli vardır. Platon'un üzerinde en çok durduğu ve kader örgüsünü anlatmaya çalıştığı halkalarda alt tarafta yarım küre şeklinde olan kısmın içinde bulunduğu farzedilen halkalardır. Fikir vermesi bakımından C. Partenie'nin de kullandığı yandaki şekle bakınız. Bkz. C.Partenie, *a.g.e.*, s.134.

Er Mitosu:

Platon'un en önemli eseri kabul edilen *Devlet* diyalogunun sonunda yer alan ve içerdiği eskatolojik vurgudan dolayı çokça ilgi çeken bu mitosun,³⁹ filozofun düşünce dünyası bakımından ayrı bir önemi vardır. Er, filozofun eserlerinde rastladığımız üç önemli eskatolojik mitostan biridir.⁴⁰ Bu, savaşta ölen ve ceseti on gün sonra kokmaya başlayan ölümler arasında bulunan, on ikinci gün cenaze töreni sırasında

ceseti yakılmak üzereyken dirilen ve başından geçenleri hikâye eden Er adındaki kahramanın, öbür dünya ile ilgili anlattıklarını ihtiva eden bir mitostur.⁴¹

Mitos'a göre, Er'in canı bedeninden çıkar çıkmaz, diğer ruhlarla beraber yola çıkar ve bir süre yol alır. Nihayetinde bir çifti gökte, bir çifti yerde ve ortasında da gelen ruhları karşılayan yargıçların olduğu iki çift kapıyla karşılaşır. Gelen ruhları yargılayan yargıçlar doğruları sağdaki yoldan, suçluları ise soldaki yoldan ceza ve mükâfatları arkalarına ya da önlerine asılmış bir şekilde yolluyorlarmış. Sıra Er'e geldiğinde yargıçlar ona şöyle demişler: "Sen insanlara bu yer altı dünyasından haber götüreceksin, orada olup bitenlere iyi bak."⁴² Er'in anlattığına göre yargılanan ruhlar yukarıdaki ve aşağıdaki kapılardan giderken, diğer taraftan ceza yada mükâfatlarını tamamlayan diğer ruhların bir kısmı gökteki kapılardan, bir kısmı ise yerdeki kapılardan çıkıp gidiyormuş. Gökten gelen ruhlar pırıl pırıl ve mutlu, yerden gelenler ise perişan bir haldeymiş. Yerden gelenler bin yıl süren yolculuklarında çektiklerini, gökten gelenler ise yaşadıkları

³⁹ Ronald R. Johnson, "Does Plato's Myth of Er Contribute to the Argument of the Republic?" *Philosophy and Rhetoric*, vol.32, No.1, 1999, s.1.

⁴⁰ Bu mitler daha önce de bahsi geçen *Gorgias*'taki "Ruhların Yargılanması" mitosu ve *Phaedon*'daki "Öteki Dünya" mitosudur. Bkz, *Gorgias*, 523a-527a, *Phaidon*, 107c-115a.

⁴¹ Platon, *Devlet*, 614c.

⁴² Platon, *Devlet*, 614d.

rı mutlulukları birbirlerine anlatıyorlarmış. Ruhların anlattıklarına göre, cezalar ve sevaplar orada on katına çıkıyormuş. En önemli günahların başında, Tanrılara, ana-babaya saygısızlık ve insanları öldürmek gelmekteymiş. Yukarıdan ve aşağıdan gelerek toplaşan ruhlar burada yedi gün kaldıktan sonra sekizinci gün yola çıkıyor ve dört gün yol aldıktan sonra başka bir yere varıyorlarmış. Orada gökle yer arasında uzayıp giden bir ışık gören ruhlar, bir gün daha yürüyerek ışığın kaynağına ulaştıklarında bu ışığın zincirlerle göğe bağlı olduğunu görmüşler. Bu ışığın ucunda kaderin kirmeni asılıymış.⁴³ Kirmenin halkaları üzerinde kaderin kızları olan Moira'lar varmış. Üç tane olan bu Moiralardan Lakheis geçmişin, Klotho bugünün, Artopos geleceğin şarkısını söylüyormuş. Bunlardan Klotho sağ eliyle kirmenin dış çemberini, Artopos sol eliyle iç çemberini, Lakheis ise her iki eliyle hem dış hem de diğer çemberleri çeviriyormuş. Yeni bir hayat macerasına başlayacak olan bütün ruhlar Lakheis'in önünde toplanmışlar. Bir rahip çıkarak onlara gelecek hayatlarını seçecekleri kurayı anlatmış. Bütün ruhlar kurada çektikleri seçim sırasına göre yeni hayatlarını seçeceklermiş. Bu seçimi kendi iradelerine göre yapacak olan ruhların seçimleri daha sonra kader tarafından değişmeyecek şekilde bağlanacaktı.⁴⁴

Mitosa göre ruhlar yaşadıkları tüm ceza ya da mükâfata rağmen, yeni seçtikleri yaşam tarzlarıyla yine sonunda eziyet olabilecek zorbalık türünden bir yaşamı seçebilmekteymiş. Önceki hayatlarında kahraman olan, ünlü olan pek çok kişi de basit sade bir yaşamı seçerek geleceklerini garanti altına alabilmekteymiş. Ancak bu yeni seçim sonrasında kaderler bağlanmakta ve bir daha değiştirmek mümkün olmamaktaymış. Bu değişmezlik ise Lakheis'in kendilerine verdiği peri sayesinde mümkünmüş. Peri, kişinin seçtiği kader üzerine hayatı boyunca yardım edecekmiş. Daha sonra ruhlar kirmenin altına gelmekte ve Atropos ve Klotho'nun çevirdiği kirmende eğrilen kader çözülemez hale gelmekteymiş. Kaderlerini seçen ruhlar Lethe ovasında Ameles ırmağı kenarında konaklamışlar. Bu ırmaktan bir miktar su içen bütün ruhlar bildikleri her şeyi unutmuş ve kopan fırtınayla beraber her biri yazılmış yeni kaderlerine doğru yolculuklarına başlamışlar. Er'in ruhuna gelince, tüm bu manzaralara şahit olmuş ama en son Ameles nehrinin suyundan içmesine izin verilmemiş ve hiçbir ayrıntıyı unutmuyarak yeniden bu dünyada eski bedenine olup biteni anlatmak için geri dönmüş.⁴⁵

⁴³ Platon, *Devlet*, 616c.

⁴⁴ Platon, *Devlet*, 617d-e.

⁴⁵ Platon, *Devlet*, 621a-b.

Er Mitosundaki Mitolojik ve Eskatolojik Unsurlar:

Er mitosunda her biri farklı anlamlar ve özellikler barındıran pek çok mitolojik unsur bulunmaktadır. Biz, mitosta karşılaştığımız tüm mitolojik unsurları tek tek inceleme yerine, bizim için önemli ve sembolik anlamları olanlarını, mitosa hâkim olan üç önemli mitolojik sahne eşliğinde anlatmaya çalışacağız. Daha mitosun başında, bu anlatının bir "Alkinoos" masalı olmadığı belirtilmektedir. Alkinoos (Alcinous), Homer'in *Odise*'sinde geçen mitolojik bir kişiliktir. Odysseus'un İthaki'ye dönüş yolculuğu sırasında uğradığı Kalypso adasının kralıdır. "Alkinoos masalı" ifadesiyle, Odysseus'un bu adada kaldığı süre zarfında krala anlatmış olduğu uzun hikayelere telmih yapılmaktadır.⁴⁶

Er mitosunda karşılaştığımız ilk mitolojik sahne, ölen bedenlerden ayrılan ruhların yolculukları sonrası kendilerini yargılayacak olan yargıçlarla karşılaştığı sahnedir. Mitosa göre bu yargıçlar göklere ve yerlere açılan kapıların ortasında oturmakta ve insanları iyilik ya da kötülüklerine göre eziyet ya da mükâfat görecekleri yerlere göndermektedirler. Bu yargıçların kimler ve kaç tane olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bunlardan üç tanesi belirgindir. Bunlar Minos, Rhadamanthys ve Aeucus'tur.⁴⁷ Nitekim yargılanması tamamlanan iyi ruhlar boyunlarına yargıları asılıp göğe çıkan yolu kullanırken, mahkûm edilen ruhlar ise sırtlarına yaftalanan suçlarıyla beraber yeraltına gönderilmektedir.⁴⁸ Bu sahnenin diğer bir vechesini ise ceza ve mükafatlarını yaşamış ruhların tekrar geriye dönme yolculuğudur. Olaylara şahitlik eden Er, mükafaata ya da cezaya uğramış ruh hikayelerini dinledikçe yargılamanın sonuçları daha da belirginleşmektedir. Mesela yeraltında çekilen cezalarda yapılan her kötülük için on katı bir bedel ödenmekte, yani orada insan hayatı on katına çıkmaktadır.⁴⁹ En önemli günahlar arasında insanları öldürme, devletleri ve orduları köleleştirme,

⁴⁶ Pierre Grimal, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Sosyal Yayınlar, çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul 1997.

⁴⁷ C. Partenie, *a.g.e.*, s.132. Mitolojiye göre Minos erken dönem Girit krallarındandır. Zeus ve Europa'nın oğullarındandır. Diğer önemli iki yargıç olan Rhadamanthy ve Aeucus'ta Minos'un kardeşleridir. Bkz. Jenny March, *a.g.e.*, s.506-509. Platon bu üç yargıcın ismini *Gorgias* diyalogunda zikretmektedir. Bunlardan Minos ve Rhadamanthy Asya'dan, Aeucus ise Avrupa'dandır. Ruhları geldikleri yere göre ayıran Platon, Asya'dan gelenleri Rhadamanthy'nin Avrupa'dan gelenlerin ise Aeucus tarafından yargılandığını söyler. Burada en önemli yargıç olarak karşımıza Minos çıkmaktadır. O diğerlerinin hüküm vermede problem yaşamaması durumunda bir tür üst mahkeme görevi görecektir. Bkz. Platon, *Gorgias*, 523e-524a.

⁴⁸ Platon, *Devlet*, 614d.

⁴⁹ Platon, *Devlet*, 615b. On sayısı Pythagorcu ve Orphic sayı mistisizminin Platon'daki bir yansıması olarak görülebilir. Çünkü on sayısı Pythagorcu anlayış bakımından kutsal sayılmıştır. Bkz. C. Partenie, *a.g.e.*, s.133.

Tanrılara ve ana-babaya saygısızlık gelmektedir. Bu arada cezalandırmalara dair Er'in aktardığı büyük Ardiea'nın hikayesi gayet ilgi çekicidir. Binyıl önce Pamphylia'da bir şehrin zorbası olan Ardiea, abisini ve babasını öldürmüş, daha birçok kötülükler işlemiş mitolojik bir kişiliktir. Onun hikayesini anlatanlar, yeraltından çıkış kapısına geldiğinde onun çıkmasına izin verilmediğini ve büyük işkencelere maruz kaldığını ve sonunda Tartaros'un⁵⁰ dibine atıldığını rivayet etmişlerdir.⁵¹

Eskatolojik açıdan baktığımızda ilginç detaylara ulaştığımız bu ilk sahnenin bize verdiği ana mesaj kuşkusuz dünya hayatı boyunca yapılan her iyilik ve kötülüğün kat kat karşılığının olacağıdır. Bu bağlamda Er mitosu, içinde barındırdığı ruh görüşü ve eskatolojik anlayış bakımından Platon düşüncesinin temel karakteristik özelliklerini barındırmaktadır. Platon'da eskatolojik anlayış, ruhun mahiyeti ve iki âlem arasındaki yolculuğa dair anlatılara daha çok *Gorgias*, *Phaidon*, *Phaidros* ve *Devlet* diyaloglarında rastlamaktayız. Ancak filozofun ruh ve eskatolojiye dair görüşleri hakkında kapsayıcı bir sonuca ulaşmak için, düşünürün *Gorgias*'taki "Ruhların Yargılanması", *Phaidon*'daki "Diğer Dünya" ve *Phaidros*'taki "Kanatlı Ruh" mitoslarının Er mitosuyla beraber ele alınması gerekmektedir. Küllî bir bakışla incelendiğinde Er mitosunda karşılaştığımız tablo diğer mitoslarda gördüğümüz aynı eskatolojik anlayışın bir devamıdır. Ancak Er mitosunun önemi, ruhun bu ve diğer dünya arasındaki serüvenine dair ortaya konan eskatolojik yaklaşımın en bütüncül şeklini bize vermesidir.

Platon'a göre ruh, daima hareket halinde olan ve başka varlıklar için de hareketin kaynağı olan şeydir. O ölümsüz bir özür. Bu yüzden ne yok olması ne de yeniden meydana gelmesi mümkündür. Yani ruh başlangıcı ve sonu olmayan hareketi kendiliğinden olan ve diğer varlıklara canlılık katan ölümsüz bir cevherdir.⁵² Platon'un ruh algılaması ve eskatolojik yaklaşımını küllî bir bakışla değerlendirdiğimizde, semavi dinlerinin eskatolojik anlayışları ve ruh algılamaları bakımından bazı ortak yanlarının olduğunu görmek mümkündür. Bu ortak yanlar özellikle iyi-kötü, cennet-cehennem, erdemli ve erdemsiz yaşam algılamalarında ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan ölümsüz ve iki dünya arasında devamlı dolaşan bir ruh algısına sahip olan Platon'un ruhun yeniden

⁵⁰ Tartaros (Tartarus), cehennemin en alt ve en korkunç bölgesidir. Yeraltındaki ölümler ülkesinin en derin yeridir. Titanlarla Tanrılar arasındaki savaşta deprem Tartaros'a kadar uzanmış ve nihayetinde yenilen Titanlar Zeus tarafından buraya hapsedilmiştir. Bkz, Azra Erhat, *a.g.e.*, s.305.

⁵¹ Platon, *Devlet*, 615d-e, 616a.

⁵² Platon, *Phaidros*, çev. Hamdi Akverdi, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, 245b-c-e, Platon, *Phaidon*, 107e-d.

bedenlenmeye dair ortaya koyduğu görüşlerde kendini önceleyen Homerik gelenekle ve Orphizmlle muhtemel bir etkileşiminin, düşünce sistemlerinin merkezinde ruh göçü olan Doğu düşünceleriyle bir benzerliğin olduğu söylenebilir. Tüm bu benzerlikleri ve etkileşimi mümkün kılan eskatolojik anlayış filozofun farklı eserlerinde farklı mitoslar olarak ele alınmıştır.

Platon'un eskatolojik anlayışının temelinde erdemli yaşama yapılan vurgu ön plana çıkmaktadır. Erdemli bir yaşam süreci kişiyi nihayetinde ruhunun mutlu olacağı bir öte alemin bu dünyadaki ön hazırlığı durumundadır. Er mitosunda da detaylı bir şekilde gördüğümüz gibi, ölümlle başlayan süreçte bedenden ayrılan ruhların ceza ve mükafata dair tecrübeleri ayrıntılarıyla ortaya konmuştur. Er mitosunda karşılaştığımız bu eskatolojik anlayışın farklı formlarına diğer mitoslarda da rastlamaktayız. Mesela *Phaidros*'da ruh kanatları olan bir şeye benzetilmiştir. Yapılan iyi şeyler bu kanatları beslemekte, kötü şeyler ise onları zayıflatıp harap etmektedir.⁵³ *Phaidros*'ta anlatılanlara göre, bir Tanrı'nın ardı sıra giden ve asıl gerçekleri müşahade eden ruh, bir dahaki devrine kadar esenlik içinde kalır ve Tanrı'nın arkasından gitmeyi sürekli kılsa mutluluğu da sürekli olur. Ancak Tanrıların arkasından gidemezse gerçekleri göremez ve zamanla kanatları zayıflar ve yeryüzüne düşer. Yeryüzünde dokuz farklı birey şeklinde bedenlenir. Bu bedenler içine yerleşen ruhlar hayatlarındaki erdemli ya da erdemsiz yaşamlarına bağlı olarak geldikleri yere ancak binlerce yıl sonra dönebilirler. Düşünürce göre, eğer bir ruh erdemli bir yaşam sürmüştü, üçüncü bin yıldan sonra yeniden kanatlanarak Tanrılara dönme imkânı bulabilir. Ruhun bu ve öteki dünyadaki sertivenine dair anlatılar Er mitosunda karşılaştığımız ruhların yargılanma sahnesini destekler mahiyettedir. Bu bağlamda diğer eskatolojik mitoslarda da Er mitosundaki söylemleri hatırlatacak ifadeler bulmak mümkündür. Mesela *Phaidros*'ta sorgulanan ruhlar günahlarının karşılığında yer altı zindanlarına gider, hükümleri hafif olanlar derecelerine göre göğün çeşitli katmanlarında kalır. Bin yılın sonunda yeraltındakiler ve göğün çeşitli katmanlarında olanlar kura çekmek için ve ikinci varlıklarını seçmek için gelirler. Burada bazı ruhlar hayvan ve bazıları da insan şeklinde yeniden bedenlenir.⁵⁴ Er mitosunda da rastladığımız benzer yargılanma sahnelerine *Phaidon*'da da rastlarız. Alinyazısının gereği olarak her insanın yanına verilen melek ölümden sonra bağımsızlaşan ruhu alarak, ölümlerin yargılanmak üzere toplandığı yere götürür. Burada başka bir kılavuzla birlikte öteki dünyaya Hades'teki yerlerine gitmek durumundadırlar. Orada hak ettikleri akibete uğra-

⁵³ Platon, *Phaidros*, 246e. Burada yeryüzüne düşen ruhların farklı kişilikler içinde bedenlenmesi anlatılırken dokuz farklı türden bahsedilmektedir. Bkz. Platon, *Phaidros*, 248d-e.

⁵⁴ Platon, *Phaidros*, 249 a-b-c.

dıktan sonra tekrar bu dünyaya dönerler.⁵⁵ Er mitosunda, kanatlı ruh ve *Phaidon*'daki ruhun akibetine dair anlatılanların detayını *Gorgias* diyalogunda bulmaktayız. Mitosa göre Zeus, ölü ruhları yargılaması için üç oğlunu seçer.⁵⁶ Yargılamanın adil olması ve bu dünyadaki kisvelerinin yargıçları etkilememesi için hem ruhların hem de yargıçların çırilçıplak yani sadece ruh olarak sorgulanacağını söyler. Çünkü yargıçlar ruhları doğru bir şekilde sorgulamaları ancak bedenlerinden soyutlanmış bir şekildeyken mümkün olabilmektedir.⁵⁷ Ölümsüz olan ruh bedenden sıyrılıp çırilçıplak kaldığında bu dünyada yaşadığı her şeyi olduğu gibi yansıtır. Onu yargılayan yargıç hüküm vermede zorlanmaz. Mesela zalim bir kralın ruhu yargıcın önüne geldiğinde, ruhunda yaptığı işkencelerden dolayı kırbaç izleri ve yaraların olduğu, yalandan dolandan eğrilmiş olduğu, arsızlıktan, şımarıklıktan, doymazlıktan dolayı ruhunun yamrı yumru bir şey haline geldiği hemen belli olur. Bunu gören hakimlerde, yaptıklarını çekmek üzere onu Tartaros'a gönderirler.⁵⁸ Platon *Gorgias* diyalogunda Homeros'a atıfla bu aleme hakim olan üç büyük güce işaret ederek, Zeus'un Poseidon'un ve Pluton'un (Hades) babalarından kalan mülkü nasıl paylaştıklarını anlatır. Ona göre ruhlar bu dünyada yasaya göre erdemli bir yaşam sürmüşlerse, öldükten sonra esenler adasına, erdemsiz bir yaşam sürmüşlerse eğer Tartaros'a gönderilirler.⁵⁹ Yargılama sırasında iyi ruhlar yargıçlar tarafından doğrudan esenler adasına yollanmaktadır ancak kötü ruhlar için ikili bir ayırım söz konusudur. Yargıçlar iyileşme ihtimali olan ruh ile ıslah olması mümkün olmayan ruh arasında bir ayırım gözeterek bir yargılamada bulunur ve ceza verirler.⁶⁰ Platon'un düşünce sisteminde yargılanan ruhların ceza ve mükâfatlarını çekmelerinde belli bir hikmet vardır. Ölümsüz olan ruhun bu hikmetten çıkarması gereken sonuç ise, iyilik ya da kötülüğün karşılığı olan sonlardan bir ders çıkararak gelecek yaşamlarına dair doğru karar vermelerini sağlamaktadır.⁶¹

⁵⁵ Platon, *Paidon*, 107 d-e.

⁵⁶ Yargıçlarla ilgili açıklamayı yukarıda yapmıştık. Bkz, 48.dipnot.

⁵⁷ Platon, *Gorgias*, 523d.

⁵⁸ Platon, *Gorgias*, 524d-e, 525a. Benzer anlatımlara *Phaidon*'da rastlamaktayız. Bkz. Platon, *Phaidon*, 113d-e, 114a-b. Suçlulara dair genellemeler için bkz, Platon, *Gorgias*, 525c.

⁵⁹ Platon, *Gorgias*, 523a-b.

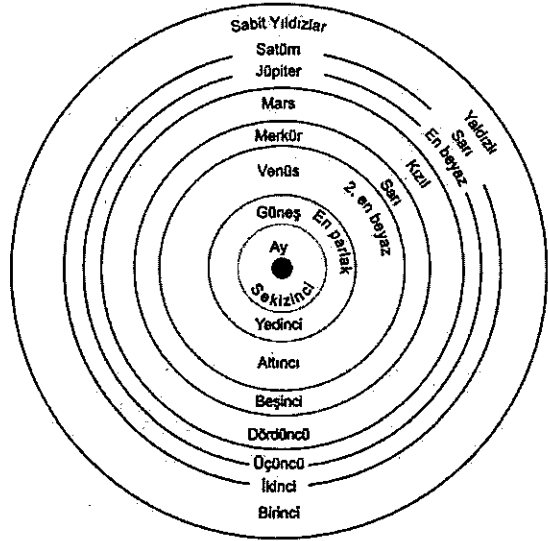
⁶⁰ Platon, *Gorgias*, 526b-c-d.

⁶¹ Platon, *Gorgias*, 525a.

Er mitosunda karşılaştığımız bir diğer etkileyici mitolojik sahne ise ruhların kader kirmeniyle karşılaşmalarıdır. Bu sahne temelde daha önce yargılanıp ceza ve mükâfatlarını tamamlayan ruhların yeni bir hayata başlama için çıktıkları yolcuğu anlatmaktadır. Mitosa göre, yargılanmanın meydana geldiği yerde önceki yaşamlarının mükâfat ve cezalarını tamamlayan ruhlar yeraltından ve gökten gelerek toplaşmaktadırlar. Bu ruhlar buldukları yerde yedi gün bekleddikten sonra yola çıkarlar, dört gün ilerledikten sonra yerden gökyüzüne uzanan bir ışık hüzmesi görürler. Bir gün daha ilerleyip kendi kaderlerini örecek olan kader kirmeni ile karşılaşırlar. Mitosa göre bu kirmen bir ucu gökyüzüne zincirlerle bağlı bir ışık

hüzmesinin ucunda bulunmaktadır. Görevi kaderi şekillendirmek olan bu kirmene Platon çok vurgu yapmakta ve onu detaylı olarak tarif etmeye çalışmaktadır. Bu kirmenin en önemli özelliği iç yapısının diğerlerinden farklı olmasıdır. Ağırşak⁶² kısmının içi

Ağırşak: Yün eğirmede kullanılan kirmenin alt kısmında bulunan yarım küre şeklindeki ortası delik parça. Yandaki ağırşak kısmında bulunduğu farzedilen halkaları göstermektedir. Şeklin orijinali için bkz., C. Partenie, *a.g.e.*, s.134

birbiri içine girmiş sekiz ağırşak çemberinden oluşmakta ve kirmenin sopası en ortasında bulunan sekizinciye ortadan delip geçmektedir. Mitosa göre bu kirmen kaderin dizleri üstünde dönmektedir. Onun ağırşaklarının üzerinde farklı sesler çıkaran deniz kızları ve eşit aralıklarla oturmuş olan kaderin kızları olan

⁶² Ağırşak: Yün eğirmede kullanılan kirmenin alt kısmında bulunan yarım küre şeklindeki ortası delik parça.

Morialar vardır.⁶³ Morialar yeniden dünyaya dönecek ruhlar için kader örgüsünün kurulmasına önemli rolleri bulunan mitolojik kişiliklerdir. Mitolojiye göre ruhlar kaderlerini seçmek üzere Moriaların üçüncüsü olan Lakheşis'in önünde toplanmaktadır. Bir rahip Lakheşis'in dizlerinden ruhların kuralarını atarak onlara yeni bir yaşamın yolunu açmaktadır. Ancak ruhlar seçim yapmadan önce onları şöyle uyarmaktadır: "Yeniden ölümlü bir hayata döneceksiniz. Bir kader perisi sizi seçmeyecek, siz bir kader perisi seçeceksiniz. Kaderin size bağlayacağı hayatı kendiniz seçecek ve seçtiğiniz hayattan kendiniz sorumlu olacaksınız. Buna Tanrı karışmaz."⁶⁴

Er mitosunda zikredeğimiz en son mitolojik sahne, ruhların çektikleri kuraya göre seçtikleri yeni yaşam şekillerinin anlatıldığı sahnedir. Eskatolojik pek çok bulguyu barındıran bu seçimde karşımıza çıkan mitolojik şahsiyetlerin hayat seçimleri dikkate değer veriler barındırmaktadır. Mitolojiye göre kurada birinci olan gökyüzünden gelen iyi bir ruhmuş. Ancak seçim sırasında hiç düşünmeden, aç gözlülük ederek ve gücün cazibesine kapılarak bir zorbanın hayatını seçmiş. Sonradan yaptığı yanlışın farkına varan bu ruh, pişman olsa da nihayetinde Hades olan bu seçim ile kendini bağlamış. Seçim yapanların arasında mitolojik dünyanın önemli bazı şahsiyetleri de bulunmaktadır. Mesela bunlardan birisi de Orphizmin kurucusu olarak kabul edilen ve mitolojide Hades'e yaptığı yolculukla meşhur olan ünlü Orpheus'dur.⁶⁵ O, kadınlara olan öfkesinin

⁶³ Daha öncede geçtiği gibi Morialar kaderin kızları olarak anılırlar. Onlar insanların kaderlerinin ve bu dünyadaki nasibinin temsilcileri olarak kabul edilirler. Moiraların daha çok, Atropos, Klotho ve Lakheşis adındaki üç kız kardeşten oluştuğu kabul edilir. Bunlardan birincisi ömür ipliğini eğiriyor, ikincisi yumak yapıyor, üçüncüsü ise onu kesiyordu. Moiralar'ın kendilerine has bir efsaneleri yoktur. Onlar aslında yarı felsefi, yarı dinî bir dünya görüşünün sembolü olmaktan öte bir şey değillerdir. Bkz. Pierre Grimal, *a.g.e.*, s.513.

⁶⁴ Platon, *Devlet*, 617e.

⁶⁵ Orpheus: Greek mitolojisinin en karanlık ve sembolizm yüklü mitoslarının başında Orpheus mitosunu gelmektedir. Bu mitos tarih boyunca gelişerek zamanla ezoterik unsurların ağır bastığı bir teoloji haline gelmiştir. Öyle ki, Orpheus mitosunu, primitif Hıristiyanlığın teşekkülü üzerinde de etkili olmuş ve Hıristiyan ikonografisinde de belgelenmiştir. Mitolojiye göre çok güzel sesli bir müzisyen ve şair olan Orpheus, Hades yolculuğu yapıp geri dönen birkaç mitolojik şahıstan biridir. Efsaneye göre yılan ısırması sonucu ölen karısı Eurydike'nin ardından onu kurtarmak için Hades'e (cehenneme) gitmiştir. Hades'te güzel sesiyle yer altı dünyasını etkilemiş ve karısının kendisine geri verilmesini sağlamıştır. Ancak şart olarak Hades'ten çıkana kadar karısının arkasından gelecek o da karısına bakmayacaktır. Yeryüzüne olan yolculuklarında Orpheus ve eşi neredeyse gün ışığına çıkıp kurtulmak üzereyken, Orpheus yer altı Tanrısı Persephone'nin kendisini kandırması olabileceğini düşünerek bir an tereddüt edip arkasına dönünce sözleşme bozulmuş ve eşinin tekrar Hades'e dönmesine neden olmuştur. Karısı olmaksızın

den dolayı bir kadından doğmak istememiş ve bir kuğunun hayatını seçmiş.⁶⁶ Diğer mitolojik bir şahsiyet olan Aias (Ajax) ise, bir aslanın hayatını tercih etmiş. Efsaneye göre kahraman Achilles'in ölümünden sonra Aias kendisinin en büyük Yunan şampiyonu olduğunu temsil etmesi için onun zırhını istemiştir.⁶⁷ Ancak zırh onun yerine diğer bir kahraman olan Odysseus'a verilmiştir. Akhahılar'ın Archilles'den sonra en kahraman savaşçısı olan Aias, büyük hayal kırıklığına uğramış ve kendini öldürmüştür.⁶⁸ Bu olay mitolojide Aias trajedisi adıyla sıkça işlenen bir kahramanlık hikayesidir. Kendisine verilmeyen zırhtan dolayı sinirli olan Aias, yeni bir hayat olarak kahramanlık sembolü olan aslanı seçmesi bu anlamda manidardır. Bu sahnede Aias'tan sonra karşılaştığımız diğer önemli bir mitolojik şahsiyet ise Agamemnon'dur. İlyada'da Akhaların başkomutanı olarak karşımıza çıkan Agamemnon, döneminin en önemli kralları arasındadır.⁶⁹ Ancak o da başına gelenler yüzünden ve insanlara olan kızgınlığından bir dolayı basit bir seçim yaparak bir kartalın hayatını seçmiştir. Platon'un değindiği diğer bir mitolojik karakter ise Atalante'dir. Geçmiş hayatında şan ve şeref sahibi bir atlet olan bu kişi, önceki hayatının cazibesinden kurtulmayıp yine böyle bir hayatı seçmiştir. Bu arada ilginç seçimlerle de karşılaşmaktadır. Mesela Panopea'nın oğlu olan Epeus, kendine yeni hayat olarak ça-

zın yeniden yeryüzüne dönem Orpheus, sonraki yaşamında artık hiçbir kadına ilgi duymaz ve onlar hakkında incitici şarkılar söyler. Öyle ki, ölümü de onu çekemeyen kadınların kendisini parçalamasıyla olur. Bkz. Pierre Grimal, *a.g.e.*, s.582-583, Gerhard Fink, *Antik Mitolojide Kim Kimdir*, çev. Ümit Öztürk, Kabcacı Yayınevi, İstanbul-1996, s.219, Jenny March, *a.g.e.*, s.572.

⁶⁶ Grek mitolojisinde tüm kuğuların erkek olduğu kabul edilir. Ayrıca tüm kuğular ölmenden önce son bir kez çok güzel bir şekilde öterler. Kuğunun son kez güzel ötüşüyle Orpheus'un güzel sesliliği arasındaki ilişki onun yeniden bedenlenmesi arasında uygun bir sınıflama yapılmaya çalışılmıştır. Bkz. C.Partenie, *a.g.e.*, s.137. Kuğuların ölmenden önce şarkı söylemesine yapılan vurgulamaya Platon'un diğer eserlerinde de rastlamaktayız. Bkz, Platon, *Phaidon*, 85b.

⁶⁷ Efsaneye göre Aias Archilleus'tan sonra Troya'da karşımıza çıkan en önemli kahramanlardan birisidir. Archilleus'un savaşmayı reddettiği zamanlarda istihkamların korunması görevini o yapmış. Troyalıların ünlü komutanı Hektor ile düello yapmıştır. Archilleus öldürüldüğünde onun savaş meydanından çıkarmıştır. Aias Archilleus'un ölümünden sonra sadece zırhının değil ona ait olan silahların kendine verilmesini istemiştir. Ancak bu silahlar kendine değil Odysseus'a verilince çıldırmış ve kendini öldürmüştür. Bkz, P.Grimal, *a.g.e.*, s.22, Jenny March, *a.g.e.*, 64-66.

⁶⁸ Bkz, Azra Erhat, *a.g.e.*, s.18, Gerhard Fink, *a.g.e.*, s.20, Jenny March, *a.g.e.*, s.64.

⁶⁹ O İlyada'da bazen Argos kralı, zaman zaman da Mykenai kralı olarak görülür. Bkz. Pierre Grimal, *a.g.e.*, s.10.

lışkan bir ev hanımlığını seçmiştir. Sonlara kalan ruhlardan biri olan Thersites,⁷⁰ bir maymunun kılığına girmiştir. Kuşkusuz seçimler içinde en dikkat çekicisi, dünya hayatı boyunca yaşanabilecek bütün şan ve şöhreti yaşamış, tüm zorluk ve güzellikleri görmüş bir kişilik olan Odysseus'unkidir⁷¹. Kurada sona düşen Odysseus, kalan hayatlara belli bir süre baktıktan sonra önceki yaşamından tamamen farklı, kimsenin değer verip seçmediği, basit bir hayatı seçmiş ve ilk seçenlerden olsa da yine bu hayatı seçeceğini söylemiştir. Nimet ve külfetin ne demek olduğunun farkında olan Odysseus'un basit bir hayat formunu seçmesi oldukça anlamlıdır. Bu seçim sahnesinde insan ruhlarından başka hayvan ruhlarının da seçim yaptığını görmekteyiz. Bu ruhlardan kimi insan, kimi hayvan bedenlerini seçiyormuş. Tüm seçimler bittiğinde ise, bütün ruhlar sırayla Lakheisis'e yaklaşmışlar ve bu arada kendilerine yoldaş olacak kader perileri verilmiş ve sonrasında seçmiş oldukları kaderler Atropos ve Klotho tarafından çözülemez hale getirilmiştir. Kaderleri bağlanan ruhlar daha sonra boğucu bir sıcakta yanında Lethe⁷² ırmağının aktığı bir ovaya varmışlar. Akşam bu ırmağın yanında konaklayan ruhlar, buradan içtikleri suyla yaşadıkları bütün herşeyi unutarak dünyaya, yeniden doğacakları yaşam formlarına doğru yolculuğa çıkmışlar. Ancak Lethe ırmağının suyundan içmesine izin verilmeyen Er ise uyanıp

⁷⁰ Troya önlerinde Akha ordusunun bir askeri olan Thersites, İliada'da kral Agamemnon'a dil uzatmaya yeltenen bir adam olarak betimlenir. Homer, *İliad*, II, in.çev. Ian Johnston, Richer Resources Publication, Virginia-2007, 249-290, ayrıca bkz, Azra Erhat, *a.g.e.*, s.311, Gerhard Fink, *a.g.e.*, s.313.

⁷¹ Odysseus: Kuşkusuz Grek mitolojinin en ünlü kahramanıdır. Homer'in ünlü Odise eserine isim veren kişidir. Mitolojik kişiliği zamanla sembolik ve mistik yorumlara uğramıştır. İthaki'nin kralı olan Odysseus'un Troya'a yaptığı kahramanlıklar ve savaş sonrası evine dönüşte yaşadığı maceralar Homer'in İliada'sının içeriğini oluşturmaktadır. Bkz. Pierre Grimal, *a.g.e.*, s.551, 555-561.

⁷² Devlet'in sonunda karşımıza çıkan bu mitolojik ırmak ismi, kendisinden yararlandığımız Devlet tercümesinde iki farklı isimle anılmaktadır. Devletin sonunda yer olan bu kısımda Lethe'den öncelikle bir ova ismi olarak bahsedilirken, mitolojide unutkanlık nehri olarak karşımıza çıkan Lethe yerine Ameles ismi kullanılmaktadır. Aynı metin içerisinde ilk önce bir ova ismi olarak karşımıza çıkan Lethe daha sonra bir nehir ismi olarak anılmaktadır. Ancak kullandığımız nüshalarda Ameles ismi ile karşılaşmadık. Sadece unutkanlığı sağlayan nehir anlamında Lethe ismi ile karşılaştık. Bkz. Platon, *Devlet*, 621a-c, s.306, Platon, *Republic, Plato Complete Works (çinde)* 621a-c, s.1223. Ayrıca mitoloji'de unutkanlığı temsil eden nehir anlamında sadece Lethe nehrinin ismine rastlamaktayız. O çoğunlukla ölümler diyarına gelen ruhların dünya hayatını unutmak için suyundan içtikleri bir nehir olarak karşımıza çıkarken, Platon'un kullanımında ise yeniden bedenlenen ruhların öte dünyaya dair hafızalarını silen bir nehir anlamındadır. Bkz. Pierre Grimal, *a.g.e.*, s.442, Jenny March, *a.g.e.*, s.542.

kendine geldiğinde, kendini yakılmaya hazır odun yığınlarının tepesinde bulmuş ve başından geçenleri anlatmıştır.⁷³

Sonuç:

Platon'un düşünce sisteminde mitosların ve mitolojik düşüncenin önemli bir yeri vardır. Kavramsal olarak mitos-logos ayırımına değinip, anlamsal olarak mitosu antik Grek'le ilk ilişkilendiren Platondur. O, mitolojik haberlerin oluşturduğu bilgi biriminin belli tutarsızlıkları olmasına rağmen, üretildiği toplumun algılamalarını ve kabullerini ortaya koyması bakımından önemli bir bilgi birikimini içerdiğini kabul etmektedir. Filozof eserlerinde bu bilgi birikiminden çokça yararlanmış ve ele aldığı mitoslarla bir mitos aktarıcısı olmaktan çok, bir mitos yapıcısı olarak karşımıza çıkmıştır.

Bu makalede incelemeye çalıştığımız Er mitosunu, düşünürün ruh ve eskatolojiye dair görüşlerinin belirginleşmesi bakımından önemlidir. Yapısal açıdan diğer eskatolojik mitoslarla paralellik arzeden Er mitosunun önemi, ortaya koyduğu bilgilerin daha bütüncül bir tarzda olmasıdır. Ruhun ölümsüz olduğunu ve bu ölümsüzlüğün gereği olarak diğer dünyada belli bir karşılığının olduğunu kuvvetli bir şekilde savunan Platon, tüm bu iddialarını savunurken kökenleri eski mitoslara, homerik metinlere ve Orphizme kadar giden geleneği kullanmada hiçbir tereddüt etmemiştir. Onun Er mitosuyla beraber diğer mitoslarda ortaya koymaya çalıştığı şey erdemli bir yaşam ülküsüdür. Bu ülkü düşünürün kitaplarında hocası Sokrates'in diliyle ifade edilmiş ve onun yaşamıyla özdeşleştirilmiştir.⁷⁴ Platon bütün bu mitoslarla ortaya koymaya çalıştığı erdemli yaşam tarzını, en güzel hocası Sokrates'in dilinden Kallikles'e hitaben *Gorgias* diyalogunda şu şekilde ortaya koymaktadır: "İşte ben Kallikles, bunların doğru olduğuna inanıyorum da, o gün yargıca ruhumu nasıl temiz, bozulmamış olarak sunabilirim diye düşünüyorum. Herkesin amaç bildiği üstünlüklerden vazgeçerek, yalnız doğruluğu bilmek, elimden geldiğince iyi bir insan olarak yaşamak, sonra da elimden geldiğince iyi bir insan olarak ölmek istiyorum. Benim gibi yapmaları için, herkesi bütün gücümle çağırıyorum. Bana verdiğin öğüde karşılık, ben de sana, yeryüzündeki çarpışmaların en büyüğü olan bu savaşa, bu yaşama savaşına katılmanı öğütleyorum. Beni ayıplamana karşılık

⁷³ Platon, *Devlet*, 621a-b.

⁷⁴ Platon'un hocası Sokrates'in ölümünü anlattığı *Phaidon* diyalogu bu ülkünün adeta mücessemleşmiş bir şeklidir. Burada Sokrates ölümsüz olduğuna inandığı ruhunun zehirden aslında acı çekmeyeceğini, acımın beden tarafından hissedileceğini söyleyerek öğrencilerini teselli etmekte ve sonunda kesin ölüm olan zehiri içerken mutlak bir teslimiyet ve huzur duymaktadır. Bkz. Platon, *Phaidon*, 115c-e, 116a-e, 117a-e.

asıl ben seni ayıplıyorum, sana diyorum ki, yargılama günü gelip çatığında kendini koruyamayacaksın, tepene inecek diyorum.”⁷⁵

Onun ortaya koyduğu bu ve buna benzer görüşleri ve erdemli yaşam felsefesi, kendisinden sonra oldukça etkili olmuştur. Özellikle Yeni-Platonculuk’la beraber dinsel bir kisveye bürünen düşünürün görüşleri ortaçağ boyunca hâkim olan dinsel ve felsefi düşünceleri etkilemiştir. Yeniçağla başlayan aydınlanmayla devam eden süreçte felsefenin yönü nisbeten metafizikten kaymakla beraber Platon’un ortaya koyduğu erdemli yaşam felsefesi önemli bir ülkü olarak varlığını devam ettirmektedir.

Platonda Mitolojik Düşünce ve “Er” Mitosu

Bu makalede Platon’un mitoloji düşüncesini tartışmak istiyorum, burada Platon’un baş yapıtlarından biri olan Republic (Cumhuriyet) ‘in de ela aldığı er mitolojisini analiz edeceğim. Bunun yanında Platon’un felsefi sisteminde mit ve mitolojik düşüncenin yerini belirlemeye çalışacağım onun diğer kitaplarında kaydedilen mitolojik hikayeleri gibi er miti olarak gösterilen Platon’un eskatoloji kavramını özel bir dikkat göstermeye çalışacağım.

Mythological Thought in Plato and “Er” Myth ABSTRACT

In this article I would like to discuss Plato's conception of myth. I am going to analyze the famous "Er" myth which is employed by Plato in one of his major works, The Republic. And I am going to try to identify the place of myth and mythological thought in Plato's philosophical system. I am going to pay special attention to Plato's conception of eschatology as displayed in the "Er" myth as well as other mythological stories recorded in his other works.

Key Words: Myth, Mythos, Logos, Platon, Sokrates, Homer.

KAYNAKÇA:

Brisson, Luc, “The Role of Myth in Plato and its Prolongations in Antiquity”, *The European Legacy*, çev. Mihael Chase, vol. 12, no:2, 2007.

Brisson, Luc, *Plato The Myth Maker*, University of Chicago Press, Chicago-2000.

Eren, Hasan; Gözaydın, Nevzat; Parlatur, İsmail; Tekin, Talat; Zülfiyar, Hamza; *Türkçe Sözlük*, c.II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Erhat, Azra, “Önsöz”, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul-1993.

⁷⁵ Platon, *Gorgias*, 526 d-e.

- Fiedländer, Paul, *Plato*, çev. Hans Myerhoff, Princeton-1973
- Fink, Gerhard, *Antik Mitolojide Kim Kimdir*, çev. Ümit Öztürk, Kabalca Yayınevi, İstanbul-1996.
- Grimal, Pierre, *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma*, Sosyal Yayınlar, çev. Sevgi Tamgüç, İstanbul-1997.
- Guthrie, W.K.C., *A History of Greek Philosophy v.I The earlier Presocratics and the Pythagoreans*, Cambridge University Press, Cambridge-1992.
- Johnson, Ronald R., "Does Plato's Myth of Er Contribute to the Argument of the Republic?" *Philosophy and Rhetoric*, vol.32, No.1, 1999.
- Keping, Wang, "Plato's Poetic Wisdom in the Myth of Er" *Front.Philos.* no:4(2), Verlag-2009.
- Leonidas C. Bargeliotes&Penelope Triantou, "The Cognitive Role of Plato's Use of Mythos" *Dialogue and Universalism*, No.3-4, 2005.
- March, Jenny, *Cassell's Dictionary of Classical Mythology*, Cassell&Co, London-2001.
- Morgan, Kathryn, *Myth&Philosophy from the Presocratics to Plato*, Cambridge University Press, Cambridge-2004.
- Naddaf, Gerard; "Translator's Introduction", *Plato The Myth Maker*, Luc Brisson, University of Chicago Press, Chicago-2000.
- Partenie, Catalin, "Introduction", *Selected Myths*, Plato, Oxford-2004.
- Platon, *Phaedrus*, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997.
-, *Apology*, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997.
-, *Cratylus*, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997.
-, *Critias*, *Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997.
-, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, M.Ali Cimcoz, Remzi Kitapevi, İstanbul-1992.
-, *Gorgias*, *Diyaloglar I (içinde)*, Remzi Kitabevi, çev. Melih Cevdet Anday, IV.Baskı, İstanbul-1996.
-, *Phaidon*, çev. Suut K.Yetkin, Hamdi R.Atademir, Meb, İstanbul-1997.
-, *Phaidros*, 245b-c-e, çev. Hamdi Akverdi, Maarif Matbaası, İstanbul-1943.
-, *Protagoras*, *Diyaloglar II (içinde)*, çev.Tanju Gökçöl, Remzi Kitabevi, III.Basım, İstanbul-1996.

....., *Republic, Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997.

....., *Statesman, Plato Complete Works (içinde)*, ed. John M. Cooper, Hackett Publishing Company, Indianapolis-1997.

....., *Symposion (Şölen)*, çev. Cenap Karakaya, Sosyal Yayınları, İstanbul-2000.

....., *Timaios*, çev. Erol Güney, Lütfi Ay, Sosyal Yayınları, İstanbul-2001.